

Şam'ın Guta saldırısının gerçekleşmesi, saldırının sorumlusunun kim olduğuna dair bazı soru işaretleri oluşturuyor. İsveçli bilim adamı Ake Sellström liderliğindeki heyetin Şam'a gelişi bu yılın Nisan ayından beri pazarlıklara konuydu.

Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı: Gerçekten bir "Oyun Dönüştürücü" mü?

The Use of Chemical Weapons in Syria: Really a "Game Changer"?

Ahmet K. HAN

Abstract

This article assesses the likelihood and probable scenarios of an external intervention to the ongoing internal conflict in Syria in the wake of the alleged chemical attacks on the region of Ghuta, east of Damascus. The framework of the analysis is set by the strategic balances and choices that are available to the parties in the light of the current situation in the Middle East, as well as the transformation of the Westphalian character of the international system under the influence of emerging norms of humanitarian intervention and responsibility to protect. The study argues that the alleged chemical attacks on Ghuta, in the event that they are actually carried out by the Syrian regime, represent a remarkable misjudgment of the current strategic balances regarding the situation in Syria and a flawed analysis of the emerging norms and practices in international law that can provide impetus for an intervention, going around the necessity of a decision by the United Nations Security Council. The article further contends that an intervention led by the US will be intended as a limited surgical operation that is aimed for punishment of the Syrian regime for the alleged use of chemical weapons and will fall considerably short of changing the strategic situation on the ground.

Keywords: Middle East, United States, Syrian conflict, Ghuta massacre, chemical weapons, humanitarian intervention, responsibility to protect, strategy

Suriye’de ne kimyasal silah kullanımı ne de bunun teyidi ilk defa gündeme geliyor. Guta’da kimi kaynaklara göre 1.300 kişinin katli ölçek olarak çok büyük bir insanlık trajedisine işaret ediyor olsa da son tahlilde Suriye’de süren ve sürececek olduğu açık çatışmanın yarattığı yıkım ve trajedinin sadece bir halkasını daha teşkil ediyor.

Ağustos ayının 21’ine rastlayan Çarşamba günü, dünya medyası Suriye’de Şam’ın doğusundaki Guta semtinde, tam olarak evsafi henüz tanımlanamamakla birlikte,¹ nörotoksik özellikte kimyasal silah kullanıldığı haberleriyle çalkalandı. Bu satırlar henüz yazılırken, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgenin, Türkiye dahil, kimi devletleri ve Suriye muhalefetinin tamamının değilse de azımsanamayacak bir bölümünün, artık yıllardır bekledikleri dış müdahaleyi gerçekleştirmeleri ihtimali, Dera’da Mart 2011’de başlayan² Suriye ayaklanmasının tarihinde ilk defa bu kadar yüksek bir olasılıkla dile getiriliyordu. Bu makale Suriye’de mevcut durumu bu saldırı merkezinde analiz ederek, kimyasal silah kullanımının Suriye denklemine ve ilgili başat aktörlerin tavrında ne gibi bir değişikliğe yol açabileceğini -açıp açmayacağını- değerlendirmeye, öte yandan söz konusu aktörlerin, özellikle Esad yönetimi karşıtı koalisyonun kaçınılmaz referans merkezini teşkil eden ABD’nin, bugüne kadar süren ve kimilerince garip karşılanan çekimser tavrına ilişkin bir bakış açısı sunmayı amaçlıyor.

Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü³ uzmanlarının da aralarında bulunduğu, 20 Birleşmiş Milletler (BM) denetçisinin pazar günü ülkeye varmasının hemen ardından Şam’ın Guta saldırısının gerçekleşmesi, saldırının sorumlusunun kim olduğuna dair bazı soru işaretleri oluşturuyor. İsveçli bilim adamı Ake Sellström liderliğindeki bu heyetin Şam’a gelişi bu yılın Nisan ayından beri pazarlıklara konuydu.⁴ Pazarlıklar neticesinde söz konusu heyete denetim iznini yeni veren, geliş tarihlerini net biçimde bilen Şam yönetiminin, bunlar Suriye topraklarına varduktan neredeyse sadece yetmişiki saat he-

nüz geçmişken, üstelik heyetin Şam’da yerleştiği otelden yedi kilometre uzakta,⁵ Saddam’ın Mart 1988’de giriştiği Halepçe katliamından beri bölgede gerçekleştirilen en büyük kimyasal saldırıyı, böylesine fütursuzca gerçekleştirmesi ihtimali, en hafif tabiriyle, tuhaf geliyor. Tüm bu veriler saldırının, uluslararası topluluğu Suriye’de içrisine düştüğü eylemsizlikten çıkaracak biçimde köşeye sıkıştırmayı amaçlayan, muhalifler tarafından da gerçekleştirilmiş olabileceğine dair bir şüphe doğuruyor.

Suriye’nin bugüne kadar yüzbinin üzerinde insanın hayatına, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) rakamlarına göre, %51,6’sı 18 yaşın altında olmak üzere, kayıtlı 1.781.329⁶ insanın komşu ülkelerde göçmen statüsüne düşmesine neden olan bu trajedinin neticesinde kimi uzmanlar Suriye ekonomisinin kaybedilmiş varlıkları telafisinin ancak 20 yıl boyunca 2011 öncesi harcama düzeyinde paranın ekonomiye pompalanmasıyla mümkün olduğunu ileri sürmektedirler.⁷ Çatışmalar kimi çalışmalara göre 3 milyon eve hasar vermiş, en az 2000 okulu kullanılamaz duruma getirmiştir.⁸ Başka kaynaklar hasar gören binaların konut stoğunun %25’inin değerine karşılık geldiğini ve bunların %10’unun onarılamaz durumda olduğunu belirtmektedirler.⁹ Bu rakamlar trajik biçimde çeşitlendirilebilir.

Hal böyleyken, eğer uluslararası ortamda yaşanan insanlık trajedisinin mutlak ağırlığının bir müdahale için yeterli olduğunu düşünüyorsak Suriye vakasında eldeki verilerin, eğer bu konuda bir asgari kabul edilebilir trajedi çizgisinin varlığından bahsedilebilirse, çoktan bu çizginin üzerine çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ancak, bu satırların yazıldığı bu anda hal böyle değildir. Kimyasal silahlar konusu da, bu açıdan bakıldığında, meraklı bir konudur. Bugün Suriye’de müdahale ihtimalini arttıran ana unsur kabul edilen kimyasal silahların kimin tarafından ve nasıl kullanıldığı da, bu eylemin getirmesi olası tüm sonuçlarıyla birlikte, ilk defa Guta’da tartışılmamaktadır.

Örneğin, son olayda dile getirilen, kimyasal silahların hangi şartlarda ve kim tarafından kullanıldığına dair şüpheler Suriye’de kimyasal silah kullanımına ilişkin iddiaların bundan önce gündeme geliş biçimi düşünüldüğünde, karmaşık bir hal almaktadır. Geçtiğimiz Aralık ayının 23’ünde Humus’da rejim güçleri tarafından tank mermileri vasıtasıyla BZ isimli kimyasal silahın kullanıldığı yönündeki iddialar hemen ertesi ay ABD Dışişleri bakanlığının, sözcü Victoria Nuland tarafından kullanılan, bölgede “kimyasal silah kullanıldığına dair inanılır bir kanıt bulunamadığı”¹⁰ ifadesiyle havada kalmıştı. Hatta kimi uzmanlar Esad rejiminin BZ sahibi olduğuna dahi şüphelerle bakıyorlardı.¹¹ Tüm bunların üzerine, tam bu olayların ardından, Nisan 2013 sonunda, bu defa İngiltere ve ABD, Esad güçlerinin kimyasal silah kullandığı yönünde açıklama yapmışken, Mayıs 2013’de Birleşmiş Milletler Bağımsız Suriye İnceleme Komisyonu’nun prestijli İsviçre’li üyesi Carla Del Ponte’nin, “muhalif güçlerin sarin gazı kullandığına dair belirtilere” rastladıklarını ifade ederek gündemi sarstığı¹² hatırlanırsa durumun karmaşıklığı daha rahat ortaya konulabilir.

Tüm bu toz duman arasında şunu da unutmamak gerekiyor. Sözü edilen açıklamalar, suçlamalar ve araştırmalar uluslararası başat aktörlerin tavırları bakımından bu güne kadar neredeyse hiç bir şey farketmedi. Guta saldırısı sonucunda ilk yapılan açıklamalar da bu yönde bir değişime işaret etmekten uzaktır. Neticede, haklı veya haksız, tüm mahfillerin parmakları beklendik yönlere işaret ediyor. Başkan Obama 20 Ağustos 2012’de Beyaz Saray muhabirlerine konuşarak, kimyasal silah kullanımının ABD politikası açısından bir “kırmızı çizgi” teşkil ettiğini belirtmiş ve “muazzam sonuçları” olacağını söylemişti.¹³ Dahası ABD kaynakları, Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığını Guta’dan önce teyit etmiş

bulunuyor.¹⁴ Obama, 2013 yılında Ürdün Kralı ile görüşmesi öncesinde de kimyasal silahların Suriye krizinde “oyunu dönüştürücü” etken kabul edileceğini belirtmişti.¹⁵ Hal böyleyken şu anda olanların tek başlarına, tarafların Suriye politikasına ilişkin temel tavırlarında sert bir dönüşümün nedeni olarak kabul edilmesi, şimdilik kaydıyla da olsa, zordur.

BM Güvenlik Konseyi’ nin konuya ilişkin tavrı da bunu teyit eder nitelikte oldu. Güvenlik Konseyi başkanlığını Arjantin adına yürüten Büyükelçi Perceval’in kullandığı en sert ifade, “ne olduğuna dair açık [bilgi] olması gerektiği” yönündeydi. Taslak metinde yer alan, söz konusu bölgenin de BM denetçilerince incelenmesine yönelik ifadeler dahi Rusya’nın ve Çin’in muhalefetine taktığı ve metinden çıkarıldığı bildiriliyor. Aynı muhalefet nedeniyle Güvenlik Konseyi’nin tepkisi de “BM’in bu en güçlü organının verebileceği neredeyse en zayıf tepki” türüne dönüşerek, “basın mensuplarıyla istişare” formunda oldu.¹⁶ Saldırı esnasında Şam’da bulunan kimyasal silah denetçilerinin yetkisi de, tarafların birbirlerini karşılıklı olarak kimyasal silah kullanmakla suçladıkları üç bölge ile sınırlı bulunmaktaydı. Özetle Guta söz konusu üç bölgeye dahil olmadığından denetleme sınırları içerisine katılması ancak Şam yönetiminin onayı ile mümkün oldu. Kaldı ki, ne incelenmesine Haziran ayında BM ve Suriye yönetimi arasında varılan anlaşmayla karar alınan üç bölgede, ne de Guta’da, BM denetçileri silahların kimler tarafından kullanıldığına dair araştırma yapma yetkisine haiz değiller. Yetkileri söz konusu silahların kullanılıp kullanılmadığını belirlemekle sınırlı ki Esad yönetimi bunların kullanıldığını kabul ediyor, ancak kullananın muhalefet olduğunu iddia ediyor. Uzun pazarlıklar ve keskin nişancı ateşine maruz kalmanın ardından gerçekleştirilen incelemenin sonuç raporunun ne içereceğine dair soru işaretleri de bu nedenle sorunun bir başka yüzünü oluşturuyor.¹⁷ Meselenin Ortadoğu’ya has ikilemleri açık biçimde serimleyen bir diğer yönü de hem bu katliamı hem de BM heyetinin yetkilerinin altı ay önceki saldırılarla sınırlı olmasını en şiddetle kınayarak, uluslararası toplumu harekete geçmeye çağırın ülkelerden sesini en yüksek çıkaranlarından bir tanesinin İsrail olmasıdır. Kimyasal silah

saldırısını İsrail İstihbarat Bakanı bizzat teyit etti ve bu kınamaları yaparak durumu “resmen rezalet” olarak nitendirdi.¹⁸ Bu durumda İngiliz ve Amerikan istihbaratının silahların kullanıldığına, Rusya'nın ise tüm bunların muhaliflerin bir komplosu olduğuna dair tezlerinin ötesinde bir tarafsız değerlendirmeye ulaşmak mümkün olmayacak gibi görünüyor. Neticede uluslararası kamuoyu için ‘kalbinin götürdüğü yerde’ tercih yapmak dışında, nesnel verilere dayalı bir değerlendirme çok kolay görünmüyor. Olası bir müdahalenin zemini bu nedenle kaygan ve tartışmalı kalmaya mahkum demek yanlış olmaz. Bu nedenle olsa gerek bu makale yazıldığı esnada İngiltere BM Güvenlik Konseyi kararı aldırılmak için uğraşmaktaydı.¹⁹

Neticede tüm bu olanların özetini şu biçimde yapmak mümkün; Suriye’de ne kimyasal silah kullanımı ne de bunun teyidi ilk defa gündeme geliyor. Guta’da kimi kaynaklara göre 1.300 kişinin katli ölçek olarak çok büyük bir insanlık trajedisine işaret ediyor olsa da son tahlilde Suriye’de süren ve sürececek olduğu açık çatışmanın yarattığı yıkım ve trajedinin sadece bir halkasını daha teşkil ediyor. Bu olay meselenin dış aktörlerinin tutum ve tezlerini değiştirmek yönünde bir etki de yaratmış durumda değil. Rusya, Batı kaynaklı istihbarat raporlarını güvenilmez bulduğunu belirtiyor ve Batılı güçleri saldırıya dair “kendi sonuçlarını dayatmakla” suçluyorken, Çin ve İran ile birlikte müdahaleye karşı açıklamalarına hız vermekte.²⁰ Öyle görünüyor ki Guta’da olanlar kimseye ‘tuttuğu takımı’ değiştirmeye yeterli değil. Tüm bunlar ilgili tüm aktörlerin bir yer edinmek için birbirini yediği Suriye kriz masası etrafında hesapların vicdan, ahlak veya erdem gibi kaygılarla şekillenmediğinin, esasen soğuk güç hesaplarının gündemde olduğunun kanıtıdır.

Öte yandan, meseleye sadece bu açıdan yaklaşmamak gerektiği de açıktır. Her şeyden evvel, tüm uluslararası hukuk normlarını hiçe sayarak bu silahları üretilip, depoladığı için Şam hükümeti de sorumludur. Bu, silahların kimin tarafından kullanıldığından bağımsız bir mesele olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada sorumluluk hiç kuşkusuz Esad yönetiminde bulunuyor. İkinci

adımında, kendi stoklarında bulunan silahların güvenliğini sağlamak ve bunların başka ellere geçmesine engel olmak yine Esad yönetiminin mesuliyetidir. Nihayetinde kendi ülkesi sınırları içerisinde vatandaşlarına yönelik böyle bir saldırının vuku bulmasının siyasi sorumluluğu da hiç kuşkusuz o ülkenin yönetimindedir. Şu anda Suriye’de devlet otoritesini temsil ettiği iddiasını sürdüren ve çatışmaların bugünkü halinden anlaşılacak geline nokta büyük ölçüde haklı da olan, Suriye yönetiminin bu noktada da sorumluluktan kaçınması mümkün değildir. Suriye’nin 1997 tarihli kimyasal silahları yasaklayan sözleşmeyi imzalamamış 7 ülkeden biri olması durumu ne *filen* ne de *uluslararası hukukun bugün geçerli kabul edilen normları* tahtında değiştirmez. Kaldı ki Şam’daki yönetimin, babadan oğula yapısını korumuş, çoğulculuk anlayışı problemlili, otoriter bir kimliğe sahip olduğu yadsınamaz. Onbinlerce insanın ölümüyle sonuçlanan Şubat 1982’deki Hama katliamı dahil, rejimin tarihinde bu tür katliamlar eksik değildir. Bu da, uluslararası kamuoyunun gözünde kaçınılmaz bir *olağan şüpheli* konumunu beslemektedir.

Öte yandan kimyasal silah kullanımının gerçekten Esad yönetimi tarafından gerçekleştirilmiş olması da kuşkusuz, azımsanamayacak bir ihtimaldir. Burada cevap aranması gereken soru, kendisi için tüm aleyhte şartlara rağmen beklenenden iyi giden çatışma koşullarına, dikkatlerin üzerinden uzaklaşmasına neden olan ve önemli ölçüde üzerindeki baskıyı hafifleten Mısır karmaşasına rağmen, Esad rejiminin bu eyleme niye girişmiş olabileceğidir.

Bunun nedeni stratejik fırsatçılık olarak değerlendirilebilir. Esad yönetimi, tüm gözler Mısır’ın üzerindeyken ve Mısır meselesi Suriye’de muhalifleri destekleyen dış koalisyonu (Türkiye-Katar-Suudi Arabistan hatta dış halkada gayri resmi olarak İsrail) ciddi biçimde yaralamışken bunu bir fırsat olarak görüp, değerlendirmek istemiş olabilir. Çatışmaların genel gidişatı da lehine bir noktadayken, Suriye yönetimi hızlı ve şiddetli bir güç kullanımı ile bu avantajlı gördüğü durumu konsolide etmek ve Mısır’ın gölgesinde Suriye meselesini uluslararası toplumun gözünde bütünüyle taca çıkarmak ve kapatmak istemiş olabi-

lır. Kuşkusuz bu tür bir değerlendirmenin temel dayanağı bu kullanımın neticede bir askeri müdahaleyi riske etmediği yönündeki inanç olmalı. Saldırının gerçekleştiği Guta bölgesinin Şam'ın doğusundaki muhalif güçler açısından stratejik lojistik rota üzerinde bulunuyor ve muhalif eğilimleri güçlü bir bölge olması bu ihtimali güçlendiren ana faktör olarak düşünülebilir.²¹

Hal böyleyse, bunun stratejik açıdan yanlış bir değerlendirme olduğu açıktır. Böyle bir değerlendirme söz konusuysa, meselenin bunu yapanların göz ardı ettiği en az iki önemli boyutu bulunuyor; stratejik ve hukuki.

Stratejik düzlemde böyle bir yaklaşım, ilkin, Esad yönetiminin kendi yanındaki dış koalisyonun ABD'yi dengeleme imkanlarına ve niyetine fazlaca bel bağladığına; ikincisi, Mısır'ın kaldırdığı dumanın Suriye'yi perdeleme etkisine gereğinden fazla ehemmiyet atfettiğine; üçüncüsü, Mısır üzerindeki anlaşmazlıkların son tahlilde Suriye'ye yönelik tercihleri dönüştüreceğine gerçekçi ölçülerin ötesinde güvendiğine; dördüncüsü, ABD'nin stratejik önceliklerini, iç dengelerini ve ABD kamuoyundaki Ortadoğu yorgunluğunun sınırlarını doğru değerlendiremediğine; son olarak da kimyasal silah kullanımının uluslararası toplulukta yaratacağı tepkiyi, uluslararası kamuoyunda müdahalenin meşruiyetine dair algıyı güçlendirici etkisini ve bu yönünde mobilizasyonu kolaylaştırıcı yönünü hesaplayamadığına işaret eder.

Rusya her ne kadar, Çin ile birlikte, Esad yönetimine karşı BM Güvenlik Konseyi kararlarını bloke ettiyse de hem Esad yönetiminin değiştirilemezliğine açıkça bir kırmızı çizgi vasfı yüklemiş hem de son olaydan sonra Suriye nedeniyle "Rusya'nın kimseyle savaşmayı planlamadığını"²² söylemekten kaçınmıştır. Suriye rejiminin bir diğer dış desteği, İran, ise daha yüksek perdeden bir destekle Suriye'ye müdahalenin tüm bölgeyi içerisine alacak ciddi etkileri olacağını belirtmiştir.²³ Yine de İran'ın, özellikle yeni Cumhurbaşkanı Ruhani önderliğinde benimsemeye çalıştığı nükleer ve dış politika stratejisi göz önüne alındığında,²⁴ kendini ne kadar öne çıkaracağı veya bu eylemin ABD'yi Suriye'de tutacağı yoldan ne

derece caydıracağı şüphelidir. Muhtemeldir ki sahip olduğu stratejik varlık ve ilişkilerle başta İsrail, ABD çıkarlarını perde gerisinden hedef alsada İran da *Suriye nedeniyle kimseyle savaşa girmeyecektir*. Bu durum, taraflar için beklenmedik veya yeni değildir. Özellikle Suriye'de girişilecek hareket topyekün bir rejim değişikliğini hedef almazsa İran'ın aleni eylemlerinin sertliği de bununla doğru orantılı olarak şekillenecektir. Suriye bugün Ortadoğu'nun geleceğini belirlediği -diğeri Mısır olmak üzere- iki arenadan bir tanesi, üstelik de daha zaaf ve dış müdahaleye Mısır'a nazaran daha açık olmasıyla, üçüncü taraflara daha fazla manevra alanı verendir. Bu bakımdan Mısır'ın gölgesinin Suriye'yi bir ölçünün ötesinde perdelemesi mümkün değildir. Yine bu açıdan bakıldığında Suriye rejimi karşısı dış koalisyonun, özellikle bölgesel aktörlerin, Mısır'da birbirleriyle ters düşmüş olmaları, her birinin kendi neden ve önceliklerini koruyarak Suriye'de Esad yönetiminin yerinden edilmesi -İsrail'in durumunda zayıflatılarak mümkün olduğunca ayakta kalması- tercihleri yönünde işbirliğini sürdürmelerine engel teşkil etmez. Neticede Ortadoğu'da kartlar yeniden dağıtılırken, eşyanın tabiatı nedeniyle her kriz kendi şartlarıyla şekilleniyor.

Esad yönetiminin, kimyasal silah kullanımının ABD ulusal güvenlik stratejisi ve tehdit algısı bakımından anlamı ve ABD ve uluslararası kamuoyunu harekete geçirme niteliğinin küçümsenmiş olması bir başka yanlış hesap gibi duruyor. ABD kimyasal silahları ve bunların kendisini hedef alan 'terörist' grupların eline geçmesini birinci derceden ulusal güvenlik tehdidi olarak nitelemektedir.²⁵ Aslında Obama'nın "kırmızı çizgi" nitelemesi bir bakıma bu algının zorlamasıyla kullanılan bir ifade olarak görülmelidir. Özellikle İran'ın nükleer programına yönelik pazarlıklar gündemin, *örtük birinci maddesini* teşkil ederken ABD, Ortadoğu'da kitle imha silahlarının kullanımının kabul edilebilir bir opsiyon olduğu algısına izin veremez. Suriye'ye müdahale etmekte ne derece isteksiz olursa olsun Obama yönetimi bu çizgiyi muhafaza etmenin baskısını üzerinde hissediyor. Kaldı ki aylardır, başta Rusya,²⁶ üçüncü taraflarca durduruluyor olmanın yarattığı ağırlık, ABD'nin çok önemsenen, ulus-

lararası ortamda ve özellikle Ortadoğu'da "gücüne saygı duyulması"²⁷ önceliği üzerinde ciddi yıpratıcı etki yaratmaktadır. Bunun üzerine kimyasal silahların daha önce de kullanıldığına dair haberlere ve kendi istihbarat raporlarına rağmen harekete geçmeyen Başkan Obama'nın bundan kaynaklanan zaafı imajı daha fazla taşımak istemeyeceği düşünülmelidir. Tüm bunlar ABD kamuoyunda ve karar alıcılarında mevcut, oğul Bush yönetiminden miras, Irak ve Afganistan yorgunluğunu, özellikle 2003 Irak savaşı nedeniyle Ortadoğu'da kaybettiği kredibiliteye ilişkin kaygıları ve bıkkınlığını ikinci planda bırakmaya muktedir etmenlerdir.²⁸ Guta eyleminin ölçeği Obama'nın elini bu yönde hareketlenmeye zorlayan ve ABD ve Batı da müdahaleci bir *istekliler koalisyonuna* yönelik kamuoyu desteğini ve siyasi iradeyi oluşturmayı da kolaylaştıran bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu son unsur Esad yönetiminin yapmış olabileceği değerlendirme hatasının hukuki yönü ve müdahalenin uluslararası hukuk çerçevesinde nasıl şekilleneceğine dair ipuçları da veriyor.

Soğuk Savaşın neticelenmesinden bu yana uluslararası sistemin yükselen değerleri arasında, klasik Westphalian karakteri zorlayan bir insan hakları vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu vurgu, söz konusu karakterin BM antlaşmasının en net ifadesini bulan egemenlik ve eşitlik ilkelerini erozyona uğrattırıyor. Bundan ötesi, antlaşmanın güç kullanımının nefsi müdafa ve BM Güvenlik Konseyi kararına bağlı ortaklaşa eylemle sınırlandırılması olarak özetlenebilecek temel unsurunu aşındırıyor. Bu aşınma sonucu gündeme gelen iki temel kavram, *insani müdahale (humanitarian intervention)* ve *koruma mesuliyeti (responsibility to protect - R2P)* kavramlarıdır. Bu kavramlara kaynaklık eden temel metinlerin başında Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun (*International Commission on Intervention and State Sovereignty - ICISS*) raporu geliyor. Bir mihenk taşı niteliğindeki söz konusu raporda dahi, söz konusu kavramlara dayalı eylemlerin, gerçekleştirildikleri (Somali, Bosna, Kosova) ve gerçekleştirilmedikleri (Ruanda) durumların her ikisinde de büyük tartışma konusu oldukları açıkça tespit edilmektedir.²⁹ Buna rağmen uluslararası ortamda bu kavramlara da-

yalı eylemler artık, Soğuk Savaş döneminde düşünülemez düzeyde bir sıklıkta, gündeme gelmektedir. BM Milenyum Dünya Zirvesi'nin 2005 tarihli sonuç dokümanınının 138. ve özellikle 139. paragraflarında³⁰ oy birliği ile kabul ettiği R2P "ideali"³¹ klasik egemenlik anlayışının ötesinde devletlerin kendi vatandaşlarını korumakla sorumlu olduklarına ve bu sorumluluğu yerine getirmekte yetersiz, gönülsüz veya bizzat tersi yönde eylemler içerisinde bulduklarında "uluslararası topluluğun" BM mekanizmaları çerçevesinde harekete geçeceğine vurgu yapmaktadır. Bu noktada göze çarpan *meşru* müdahale hiyerarşisi ise öncelikle devletin kendisi, ardından BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde "uluslararası toplum", buradan karar çıkmazsa BM Genel Kurulu, bu olmadığı takdirde "ilgili" bölgesel örgütler, şeklinde biçimleniyor.³² Daha ötesinde, 2001 raporunda dikkat çekildiği gibi, bu hiyerarşinin işletilemediği durumlarda, kaçınılmaz olarak istekliler koalisyonları ve en nihayetinde tek başlarına "ilgili" üçüncü ülkeler potansiyel *koruyucular* olarak ortaya çıkıyor. Söz konusu rapor bu noktaya dikkat çekerken aslında BM Güvenlik Konseyi'ne bu tür durumlarda tavır ve eyleme öncülük etmesi ve karar alma mekanizmasının tıkanmaması noktasında uyarı yapıyor.³³ Daha da ötesi Suriye'ye ilişkin olarak bu metinde başvurulabilecek diğer müdahale gerekçeleri de ülke içinde göçmen statüsüne düşmüş kişiler ve mültecilerin korunmasına yapılan atıflarda bulunabilir.³⁴ Eğer kimyasal silah kullanımını gerçekleştirse tüm bunlar kimyasal silah kullanımına ilişkin son yirmi yılda uluslararası ortamda olup biten tartışmaların ve uluslararası hukuktaki dönüşümün de Esad yönetimi tarafından çok doğru okunamamış olabileceğini akla getiriyor. Suriye'ye ilişkin karar askıda ve Suriye meselesinde son tahlilde bu kavramlara genel yaklaşımlarıyla uyumlu bir tutum içerisinde bulunan Rusya ve Çin vetosuyla³⁵ süreç tıkanmışken bunun yerinde bir değerlendirme olduğunu söylemek zor. Ayrıca, İngiltere ve Fransa'nın, İngiltere'nin BM Güvenlik Konseyine sunulmak üzere bir karar tasarısı hazırladığı yönündeki haberlere rağmen,³⁶ "BM Güvenlik Konseyi kararının [müdahale için] gerekli olmadığı" görüşünde oldukları yönündeki açıklama ve haberler de unutulmamalı.³⁷

Başkan Obama'da hareketin ABD'nin "temel ulusal çıkarlarına" odaklı olacağını ifade ederek bunları; kitle imha silahlarının yaygınlaşmaması ve bölgedeki ABD müttefiklerinin ve askeri üslerinin emniyeti olarak açıkladı.

Gözden kaçırılmaması gereken bir unsur, bu tür eylemlere ilişkin tartışmanın kolayca tüm tarafları tatmin edecek bir noktada bitmeyeceğidir. ABD'de Bush yönetiminin 2003 Irak savaşını da konuyu insani müdahale ve R2P çerçevesinde meşrulaştıracak tezlere bağlamaya çalıştığı hafızalarda tazedir.³⁸ Dolayısıyla Suriye'ye olası bir müdahalenin bu türden müdahaleleri şu veya bu şartlarda "asimetrik saldırı savaşları"³⁹ olarak nitelleyen eksenindeki tartışmaları körükleyeceğini öngörmek zor değil.

Bu satırlar yazılmaktayken Guta olayının sonuçlarının ne olacağı henüz belli değildi. Bu noktada anlaşılabilir ABD başta olmak üzere, Batı'nın bir harekate girişmeleri durumunda bunun bir *cezalandırma* operasyonu olarak gerçekleşeceği, topyekün rejim değişikliğine yönelik olmayacağıdır.⁴⁰ Suriye'de Esad yönetiminin topyekün çöküşüyle kimyasal silahlarını muhafaza yeteneğinin bütünüyle ortadan kalkması ve bunların

Cihadçı grupların eline geçmesi, ABD için kabus senaryosunun gerçekleşme riskini yükseltmesi nedeniyle tercih edilir bir durum değildir. Üstelik Esad sonrası: *Nasıl bir Suriye?* sorusu da halen cevaplanabilmiş değil.⁴¹ Sert bir müdahalenin doğuracağı bölgesel dalgalanma ve bunun olası sonuçları da bugünkü ortamda çok yönetilebilir görünmüyor. Halihazırda Başkan Obama'da hareketin ABD'nin "temel ulusal çıkarlarına" odaklı olacağını ifade ederek bunları; kitle imha silahlarının yaygınlaşmaması ve bölgedeki ABD müttefiklerinin ve askeri üslerinin emniyeti olarak açıkladı. Obama'ya göre, ABD sert tepkiler vermekten kaçınmalıdır. Zira bu tepkiler, "çok sıkıntılı durumlarda batağa saplanmak... esasen bölgede daha fazla tepkiyi besleyen, çok masraflı, müşkül, maliyetli müdahalelere" yol açmak sonucunu veriyor.⁴²

Bu şartlarda yapılacak olanın özellikle insansız hava araçlarının ve seyir füzelerinin ön plana

Suriye’de Esad yönetiminin topyekün çöküşüyle kimyasal silahlarını muhafaza yeteneğinin bütünüyle ortadan kalkması ve bunların Cihadçı grupların eline geçmesi, ABD için kabus senaryosunun gerçekleşme riskini yükseltmesi nedeniyle tercih edilir bir durum değildir. Üstelik Esad sonrası: *Nasıl bir Suriye?* sorusu da halen cevaplanabilmiş değil.

çıktığı, *olası koalisyonun* zayıf riskini sınırlayacak, *cerrahi* bir hareket olması sürpriz olmaz. Bu hareketin temel stratejik hedefi kitle imha silahlarının kullanımının “kırmızı çizgi” olma özelliğini kuvvetle vurgulamak olarak değerlendirilebilir. Taktik hedef ise, rejimin, kimyasal silahlar ve muhtemelen muhalifler için önemli sorun teşkil eden hava kuvvetleri, başta askeri alt yapısına darbe vurarak, son zamanda rejim lehine gelişen çatışmada dengeyi muhalifler lehine bir miktar tesis etmek olarak özetlenebilir. Siyasi olarak ABD böylelikle Rusya’ya ve Çin’e küresel, İran’a ise, küresel etkileri önemli olabilecek, bölgesel bir mesaj vermiş olacaktır. Obama’nın *kırmızı çizgilerini* yerde bırakmamak da iç kamuoyuna yönelik bir hassasiyet olarak görülebilir. Her şeye rağmen, bu şekilde kısıtlı stratejik ve taktik hedeflerle girişilmiş bir *cezalandırma* hareketinin en iyi ihtimalle bile gerçekten cep-hedeki taktik durumu dönüştürücü olması zor görünüyor. Suriye’de süren çatışmanın *uzun ince bir yol* olmaktan çıkmasını sağlamasıysa şu anda uzak ihtimaldir.

Şunu da unutmamak gerekir ki, bu tür durumlarda büyük güçler her şeyden önce çıkarları çerçevesinde hareket ederler. ABD’nin, İran-İrak savaşı esnasında, Halepçe katlimına rağmen İran’a yönelik kaygılarla ve Saddam’ı zayıf düşürmemek adına, kimyasal silah kullanımının karşılıklı olduğu, bu nedenle tek bir tarafa (o durumda bu

İrak’tı) baskı, yaptırım ve kınamanın karşısında bulunduğu yönündeki tutumuyla konuya ilişkin eylemleri sulandırdığını, hatta tıkadığını hatırlamak gerekir. Zamanın ABD yönetimlerinin kimyasal silahları Saddam ile işbirliğini kesmek için neden olarak görmedikleri bir gerçektir.⁴³

Bugün varılan noktada, Suriye’de rejim aleyhine bir müdahale, çatışmaların başından bu yana gözlemlenen en yüksek olasılıkla gündemde. Ancak, birçok şey BM denetçilerinin raporuna bağlı. Denetçilerin raporu net ifadelerle Esad yönetimini sorumlu tutmaktan kaçınan bir üslupta biçimlenirse kararların tekrar gözden geçirilmesi kimseyi şaşırtmamalı. Tüm bu değerlendirmelerin sonucunda bir müdahalenin yol açacağı yeni dengenin yönetilmesinin en iyi şartlarda bile kolay olmayacağı anlaşılıyor. Bununla birlikte müdahale etmeme seçeneğinin de kendine göre ciddi sonuçları bulunuyor. Son tahlilde, Obama’nın durumu Gabriel Garcia Marquez’in ünlü eseri *Kolera Günlerinde Aşk*’ın kahramanı Fermina Daza’yı andırmakta. Özetlemek gerekirse, romanda, kendisine evlenmek için 21 yaş çizgisini sınır koyan Fermina, mutsuzluğa giden bir yolda sevdiğini beklemekten cayararak bir mantık evliliği yapar ve yine mutsuz olur. Obama’da şu anda kendi kırmızı çizgisine sadık kalarak müdahale etmek seçeneği ve bunun sonuçlarıyla gönülsüz ama mantık gereği kurulacak bir izdivaç arasında sıkışmış görünüyor.

DİPNOTLAR

- 1 Peter Beaumont ve Ian Sample "Chemical weapons experts say strike near Damascus fits with lethal toxin use", *The Guardian*, 21 Ağustos 2013 (çevrimiçi) www.theguardian.com/world/2013/aug/21/syria-chemicals-weapons-experts-lethal-toxin, 22 Ağustos 2013. Tim Lister, "Suffering in Syria is clear, but cause and culprits are murky", *CNN*, 22 Ağustos 2013 (çevrimiçi) edition.cnn.com/2013/08/21/world/meast/syria-chemical-weapons-questions/index.html?hpt=hp_t2, 22 Ağustos 2013.
- 2 Suriye rejiminin en yakınından bir uzman Dera'daki gösterilerin başlangıcını, okul duvarlarına 'rejim aleyhtar' grafitiler yazan çocukların, aynı zamanda Baas Partisi Merkezi Komitesi üyesi olan Vali Faysal Kalthum ve Esad'ın kuzeni olan yerel istihbarat şefi Atif Necib tarafından 6 Mart tarihinde tutuklanmalarına bağlayarak ardından hükümetin "aptalca" çocukların serbest bırakılmalarını red etmesinin mevcut durumu ateşlediğini belirtiyor. Moubayed aynı zamanda bu tutumun yerel kabile ilişkilerini zorladığına da dikkat çekiyor. Sami Moubayed, "Letter from Damascus; Will Syria Descend into Civil War?", *Current History*, December 2011, s. 340.
- 3 Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (*Organization for the Prohibition of Chemical Weapons – OPCW*), Sekreteryası Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan örgütün, tamamı 13 Ocak 1993'de imzaya açılan ve 29 Nisan 1997'de yürürlüğe giren "Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretimimin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme'nin (*Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction – CWC*, kısaca Kimyasal Silahlar Sözleşmesi) imzacısı 189 üyesi bulunmaktadır. Örgüt adı geçen sözleşme hükümlerinin ifasına bunlara uyulduğunun denetlemesi ile görevli bulunuyor.
- 4 "UN chemical weapons inspectors arrive in Syria", *Reuters*, 18 Ağustos 2013, (çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/2013/08/18/syria-crisis-chemical-idUSL6N0GJ05M20130818>, 21 Ağustos 2013.
- 5 Stephen Rex Brown, "Syrian troops continue assault as France raises prospect of force", *New York Daily News*, 22 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.nydailynews.com/news/world/syrian-troops-continue-assault-france-raises-prospect-force-article-1.1433843, 23 Ağustos 2013.
- 6 "Stories from Syrian Refugees: Discovering the human faces of a tragedy", (çevrimiçi) data.unhcr.org/syrianrefugees/syria.php, 24 Ağustos 2013. BM Suriye Mülteciler Koordinatörü Panos Moumtzis, yazara bu rakamın gerçeğinden düşük olduğunu zira normal olarak mülteci statüsünde olacak önemli bir nüfusun, çeşitli nedenlerle, mülteci olarak kayda geçmeyi red ettiklerini ve kayıtlarını yaptırmadıklarını belirtmiştir. "Panos Moumtzis ile gerçekleştirilen konuşma", 4 Temmuz 2013, Beyrut, Lübnan.
- 7 Omar Abdulaziz Hallaj, *The Syrian Crisis Towards a New Paradigm*, "The Socio Economic Dimensions of the Syrian Conflict" başlıklı konferansta verilen tebliğ, Beyrut, Lübnan, 4 Temmuz 2013.
- 8 *Childhood Under Fire: The Effect of Two Years of Conflict in Syria*, Save the Children Fund, Londra, 2013, s. iv.
- 9 Hallaj, *age*.
- 10 "US Says has no reason to believe Syria used chemical weapons", *Reuters*, 16 Ocak 2013 (çevrimiçi) www.reuters.com/article/2013/01/16/syria-usa-chemical-idUSL1E9CGBXV20130116, 15 Mart 2013.
- 11 Lister, "Suffering..."
- 12 "Un has testimony that Syrian rebels used sarin gas: investigator", *Reuters*, 5 Mayıs 2013, (çevrimiçi) www.reuters.com/article/2013/05/05/us-syria-crisis-un-idUSBRE94409Z20130505, 7 Mayıs 2013. "UN's Del Ponte says evidence Syria rebels 'used sarin'", *BBC News*, 6 Mayıs 2013, (çevrimiçi) www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-22424188, 7 Mayıs 2013.
- 13 "Remarks by the President to the White House Press Corps", *The White House*, 20 Ağustos 2012, (çevrimiçi) www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/08/20/remarks-president-white-house-press-corps, 24 Ağustos 2012.
- 14 "ABD 'Esad' iddiasını teyit etti", *CNN Turk.com*, (çevrimiçi) 23 Mayıs 2013.
- 15 "Remarks by President Obama and His Majesty King Abdullah II before Bilateral Meeting", *The White House*, 26 Nisan 2013 (çevrimiçi) www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/04/26/remarks-president-obama-and-his-majesty-king-abdullah-ii-bilateral-meeti, 28 Nisan 2013.
- 16 Edith M. Lederer, "UN Security Council holds emergency meeting on alleged chemical weapons use in Syria", *The Montreal Gazette*, 21 Ağustos 2013 (çevrimiçi) www.montrealgazette.com/news/Security+Council+hold+emergency+meeting+alleged+chemical/8815991/story.html, 22 Ağustos 2013.

- 17 David Blair, "Syria snipers open fire on UN chemical weapons inspectors", *The Telegraph*, 26 Ağustos 2013 (çevrimiçi) www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10266197/Syria-snipers-open-fire-on-UN-chemical-weapons-inspectors.html, 27 Ağustos 2013
- 18 "İsrail: Suriye kimyasal silah kullandı", *CNN Turk.com*, 22 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.cnnturk.com/2013/dunya/08/22/israil.suriye.kimyasal.silah.kullandi/720499.0/, 22 Ağustos 2013.
- 19 "Britain to seek UN backing to 'protect Syria civilians'", *The Irish Times*, 28 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.irishtimes.com/news/world/middle-east/britain-to-seek-un-backing-to-protect-syria-civilians-1.1508066, 28 Ağustos 2013.
- 20 Philip Sherwell, "Intervention in Syria would be tragic mistake, warns Russia", 26 Ağustos 2013 (çevrimiçi) www.dnaindia.com/world/1880002/report-intervention-in-syria-would-be-tragic-mistake-warns-russia, 27 Ağustos 2013; "Syria crisis: Russia and China steps up warning over strike", *BBC News*, 27 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-23845800, 27 Ağustos 2013; Aryn Baker, "Russia and Iran Warn Against Intervention in Syria", *Time.com*, 27 Ağustos 2013 (çevrimiçi) world.time.com/2013/08/27/russia-and-iran-warn-against-intervention-in-syria/, 27 Ağustos 2013.; "Russia's Foreign Ministry calls for press-conference on Syria", *ITAR-TASS*, 26 Ağustos 2013. (çevrimiçi) pda.itar-tass.com/en/c/852826.html, 27 Ağustos 2013.
- 21 Steve Patrick Ercolani, "An Apparent Chemical Attack Strikes Damascus Just After UN Inspectors Arrive", *The Atlantic*, 21 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.theatlantic.com/international/archive/2013/08/an-apparent-chemical-attack-strikes-damascus-just-after-un-inspectors-arrive/278902/, 22 Ağustos 2013.
- 22 Alexei Anischuk, "Russia warns against military intervention in Syria", *Reuters*, 26 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.reuters.com/article/2013/08/26/us-syria-crisis-lavrov-intervention-idUSBRE97P0G220130826, 26 Ağustos 2013.
- 23 Paul Lewis, Martin Chulov, Julian Borger ve Nicholas Watt, "Iran warns against military intervention in Syria", *The Guardian*, 27 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.theguardian.com/world/2013/aug/26/syria-us-un-inspection-kerry, 27 Ağustos 2013.
- 24 Bu konuda bkz. Ahmet K. Han, "İran Seçimleri: Condorcet Galibi Değişim Getirebilir Mi?", *Panorama Khas*, Sayı 11, Yaz 2013, ss. 7 – 10.
- 25 Bu konudaki ABD pozisyonu için bkz. *National Security Strategy 2010*, Washington, 2010; *National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*, Washington, 2002; özel olarak Suiye'nin sahip olduğu kimyasal silahlarla ilişkin Guta öncesi bir rapor için bkz. Mary Beth D. Nikitin, Paul K. Kerr ve Andrew Feickert, *Syria's Chemical Weapons: Issues for Congress*, Washington, CRS, 20 Ağustos 2013.
- 26 Bu dönem Rusya lideri Putin'in Mayıs 2012'de G 8 zirvesi için ABD'ye yapacağı ziyareti iptali, Dışişleri Bakanı Kerry'yi Rusya'da görüşme öncesi üç saat bekletmesi gibi ABD için kolay olmayan anlarla, ve nihayetinde Ağustos ayında Obama'nın, Putin ile Eylül'de Rusya'da gerçekleştireceği görüşmeyi iptali türünden dar boğazlarla karakterize oldu. Her ne kadar Obama'nın Putin görüşmesini iptali başka nedenlerin etkisini içeriyorduydu da Ulusal Güvenlik Danışman Yardımcısı Benjamin J. Rhodes'in yaptığı; "Sadece görüntü için zirve yapmayacaktık, ve olgunlaşmış bir gündem yoktu", açıklaması kırılmanın derinliğinin ve Suriye başta unsurların ağırlığının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Peter Baker ve Steven Lee Myers, "Ties Fraying, Obama Drops Putin Meeting", *The New York Times*, 7 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.nytimes.com/2013/08/08/world/europe/obama-cancels-visit-to-putin-as-snowden-adds-to-tensions.html?pagewanted=all 7 Ağustos 2013. Kerry olayının Suriye bağlamında bir değerlendirmesi için bkz. Michael Weiss, "Oh, You Silly Man", *Foreign Policy*, 9 Mayıs 2013, (çevrimiçi) www.foreignpolicy.com/articles/2013/05/09/how_kerry_got_played_by_putin_syria, 17 Mayıs 2013.
- 27 Shibley Telhami, *The Stakes: America in the Middle East*, Boulder, Westview Press, 2004, s. 44.
- 28 Bu inanırlık eksikliğinin düzeyinin açık bir ifadesi olarak, zamanın ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'in Başkan Bush'a, ikincinin Sudan'a Darfur'da "katliamı durdurmak" amacıyla müdahale için tüm "hevesine" rağmen; "En iyi nedenle bile bu yönetim boyunca başka bir Müslüman ülkeyi işgal edebileceğinizi düşünmüyorum", dediğinin hatırlamak gerek. David E. Sanger, *The Inheritance: The World Obama Confronts and the Challenges to American Power*, New York, Harmony, 2008, s. 69.
- 29 *Responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, ICISS, International Development Research Center, Ottawa, December 2001, s. vii.
- 30 *2005 World Summit Outcome*, United Nations General Assembly, A/60/L.1, 15 Eylül 2005, paragraf 138- 139, s. 31.
- 31 Gary J. Bass, "Humanitarian Intervention in the 21st Century", *The Tocqueville Review*, Volume 30, no. 1, 2009, s. 18.

- 32 2005 World..., paragraf 139, s. 31. Her ne kadar bu hiyerarşi çok açık ifade edilmese de 2001 raporuyla birlikte tartışmanın biçimleniş şekli ve ortaya çıkmakta olan norm bu yödedir.
- 33 Responsibility..., paragraf 6.13 - 6.40, ss. 49 – 55.
- 34 2005 World..., paragraf 132 -133, s. 30.
- 35 Rusya ve Çin'in bu noktadaki geleneksel duruşlarına, kaygılarına ve Suriye'deki çizgilerinin nasıl bu genel tutumlarının dışında olmadığına dair bkz. Bass, *age.*, ss. 20 – 26.
- 36 Obama'nın da aynı yönde bir değerlendirmesi olduğunu not düşmek gerekir. "Transcript of President Obama's interview on "New Day"", *CNN.com*, 23 Ağustos 2013, (çevrimiçi) edition.cnn.com/2013/08/23/politics/barack-obama-new-day-interview-transcript/index.html, 23 Ağustos 2013.
- 37 "UN security council fails to agree on Syria action", *The National*, 29 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.thenational.ae/news/world/middle-east/un-security-council-fails-to-agree-on-syria-action#full, 29 Ağustos 2013.
- 38 Bu konuda iyi bir özet ve bu yaklaşımın niçin geçerli kabul edilemeyeceğine dair derli toplu bir argüman için bkz. Alicia L. Bannon, "Comments: The Responsibility to Protect: The U.N. World Summit and the Question of Unilateralism", *The Yale Law Journal*, Volume 115, Issue 5, March 2006, ss. 1157 – 1165.
- 39 Berdal Aral, "Asimetrik Saldırı Savaşları, Siyaset ve Uluslararası Hukuk", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 4, Sayı 14, Yaz 2007, ss. 39 – 83.
- 40 "White House rules out 'regime change' among options for Syria", *Reuters*, 27 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.reuters.com/article/2013/08/27/us-syria-crisis-obama-intelligence-idUSBRE97Q0S820130827, 27 Ağustos 2013
- 41 Bu noktada ABD'nin kaygılarına ilişkin olarak Guta'dan hemen bir kaç gün öncesinde yapılmış bir değerlendirme için bkz. "Dempsey: Syria rebels wouldn't support U.S. interests if they seized power", *Haaretz*, 21 Ağustos 2013, (çevrimiçi) www.haaretz.com/news/middle-east/1.542790, 21 Ağustos 2013.
- 42 Bu son ifadeyi bir önceki seçimde kendisine rakip olan Senatör McCain'e cevap niteliğinde kullanan Obama'nın, açıkça Bush dönemine ve Irak müdahalesine gönderme yaptığı anlaşılıyor. "Transcript..."
- 43 Bu konuda bkz. Joost R. Hiltermann, *A Poisonous Affair: America, Iraq and the Gassing of Halabja*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007; Patrick E. Tyler, "Officers say US Aided Iraq in War Despite Use of Gas", *The New York Times*, 18 Ağustos 2002 (çevrimiçi) <http://www.nytimes.com/2002/08/18/world/officers-say-us-aided-iraq-in-war-despite-use-of-gas.html?pagewanted=all&src=pm>, 23 Ağustos 2013.

- insan x rekabeti - liberal x haklar -
serbest x mülkiyet - özel x demokrasi -
nasıldı ya ?

- Karıştırdın yine, neyle neyi
gizlediğimiz ortaya çıkacak,
doğru ezberle şunları !